

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 11, Mart 2018, ss. 33-45.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 5, Issue 11, March 2018, pp. 33-45.

ISSN 2148-5704

DOI Number: 10.17822/omad.2018.82

Geliş Tarihi/Received: 09.10.2017 Kabul Tarihi/Accepted: 23.10.2017

KLASİK ŞERH GELENEĞİNİN SON ÖRNEKLERİNDEN GALEBE-İ SULTÂN-I AŞK* *Galebe-i Sultân-ı Aşk, One Of the Last Examples Of Classical Commentary (Şerh) Tradition*

İbrahim KOLUNSAĞ**

Öz: Derviş Hâfız Abdülkadir'in *Galebe-i Sultân-ı Aşk* isimli eseri İranlı meşhur şair Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir gazeline yazılmış şerh metnidir. Beyit veya gazel düzeyindeki birkaç şerh hariç tutulursa Hâfız'la ilgili şerh çalışmaları Osmanlı şerh geleneği içinde Sürûrî, Şem'î, Südî ve Mehmed Vehbi Efendi sıralamasıyla yapılagelmiştir. Bu eserlerin hepsi Hâfız Divanı'nın tamamına yazılan şerhlerdir. Derviş Abdülkadir'in bir gazelin şerhinden yola çıkarak kitap boyutunda bir eser ortaya koyması orijinal bir çalışma olarak nitelenebilir. Ayrıca eserin 1339/1920-21 yılında basıldığı göz önüne alındığında klasik şerh geleneğinin hemen hemen benzer bir çizgide Osmanlı'nın son zamanlarına kadar varlığını sürdürdüğüne dair bir fikir de elde edilebilir. Bu makalede, Derviş Abdülkadir'in ulaşılabilen biyografik bilgileri ve eserlerine değinildikten sonra *Galebe-i Sultân-ı Aşk* adlı şerhi tanıtılıp bu şerhin kaynakları ve metodu hakkında değerlendirmeler yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Derviş Hâfız Abdülkadir, *Galebe-i Sultân-ı Aşk*, Hâfız-ı Şîrâzî, Şerh

Abstract: Derviş Hâfız Abdülkadir's book titled *Galebe-i Sultân-ı Aşk* is a work of commentary (şerh) based on an ode (gazel) of the famous Iranian poet Hâfız-ı Şîrâzî. With the exception of a few couplets (beyit) and odes, the commentary studies under the influence of the Ottoman commentary tradition were done by Sürûrî, Şem'î, Südî and Mehmet Vehbi Efendi respectively. All of these works were written for the Hâfız Divan in its entirety. One can think of Derviş Abdülkadir's work to be a unique one because of its considerable length on only a single ode. Considering the fact that the work was published in 1339/1920-21, it can be assumed that the classical commentary tradition proceeded the same way throughout the Ottoman period. In this article, after the available biographical information and works of Derviş Abdülkadir are mentioned. *Galebe-i Sultân-ı Aşk* will be introduced, and evaluations about the sources and method of this commentary will be made.

Keywords: Derviş Hâfız Abdülkadir, *Galebe-i Sultân-ı Aşk*, Hâfız-ı Şîrâzî, Şerh (Commentary)

Giriş

“Şerh” kelimesi sözlüklerde; “açma, ayırma; bir anlatım veya kitabı açıklama, yorumlama; bir şeyi açıklamak amacıyla yazılmış kitap”;¹ “açıklama, ayrıntı verme, beyan etme; edebî metinleri yorumlama, yorum; bir kelime ya da pasajın yorumunu yapmak”;² “genişletme, bast etme, yayma, kesme, açma, arz etme, izah, beyan, tevsî, tafsil, tevil, tefsir”³ anlamlarıyla karşılır. Edebî terim olarak ise “şerh”; “bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek, ihtiva ettiği bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o

* Bu makale İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanmış “Derviş Hâfız Abdülkadir Galebe-i Sultân-ı Aşk (Metin-İnceleme)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** (Dr. Öğr. Üyesi), İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-mail: i.kolunsag@iku.edu.tr, ORCID: orcid.org/0000-0003-4632-2964

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005, s. 1861.

² Sir James W. Redhouse, “Şerh”, *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yay., İstanbul 2001, s. 1121.

³ Mehmed Bahâeddin, “Şerh”, *Yeni Türkçe Lûgat*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 412.

eserin anlaşılmasını sağlamanın özlü bir ifadesi”⁴ şeklinde tanımlanmıştır. Müstakil olarak kitap şerhlerinin haricinde, derkenar (metnin sayfa kenarlarına düşülen notlar şeklindeki şerhler) ve metin içindeki mısra, beyit, cümle şerhlerinden de söz edilebilir. “Haşiye, hamış, telhis, ta’likât gibi çeşitlere sahip şerhlerin genelde ortak yanları, açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti, ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamayı esas almalarıdır”.⁵

Şerh, çeşitli amaçlarla yapılabilir. Örneğin tasavvufi bir metnin şerh edilmesi, tasavvufa dair istilâh ve sembollerin açıklanmasına imkân verdiği gibi bu sayede, eğer bir irşat faaliyeti söz konusuysa yapılan şerh, bir eğitim faaliyeti olarak gerçekleşebilir. Öncelikle, “bir metnin açıklanması gerekiyorsa, o metinde okuyucunun bilgisi, aklı, düşüncesi, sezgisi veya duygularıyla aşamayacağı bazı güçlüklerin varlığı kabul ediliyor demektir. Ayrıca metnin daha büyük ilişkiler manzumesi içerisinde mesela inanç veya düşünce sistemlerinde ne anlama geldiğini anlamak ve anlatmak ihtiyacı da metinleri şerh ettirmiştir”.⁶ İlaveten, “sanatçılar duygu, düşünce ve hayallerini bize umumiyetle dolaylı ifadelerle, üstü kapalı olarak anlatırlar. Şerh yapanın bu örtüyü açması, sanatkârın ne söylediğini, bir defa da kendi diliyle (veya okuyucunun diliyle) tekrar etmesi; nasıl söylediği konusunda da açıklamalar yapması lâzımdır”.⁷ Dolayısıyla, edebî metinlerin gerek sanat kaygısıyla gerek sanat yoluyla bir mesaj verme kaygısıyla ancak metnin anlaşılabilirliğine imkân yaratarak şerh edildiği söylenebilir.

Metnin açıklanması ve böylece daha iyi anlaşılmasını sağlayan şerh, “İslam dünyasındaki birçok ilim dalında olduğu gibi Kur’an’ı hakıyla anlamaya ve anlatmaya yönelik araştırmalardan kaynaklanmaktadır. Kur’an’ın meali üzerine yapılan araştırmalardan doğan tefsir ilmi, bu nedenle şerhin menşei kabul edilir. Tefsir ve şerh kelimesinin lügatteki anlam yakınlıklarıyla beraber, tefsir kelimesinin önceleri her türlü metnin açıklanmasına alem olarak kullanılırken daha sonraları yalnız Kur’anî bir istilâh halini alınca önceki geniş mana sınırlarını şerh kelimesine terk ettiği görülür”.⁸ Tarihî gelişim açısından bakıldığında, İslam dünyasında ilk dönemlerde, özellikle şiir alanındaki eserlerin ilgili yerlerine yapılan açıklamalar edebî alandaki şerhin ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir. X. yüzyıl ve sonrasında şârihler bu çalışmaları, filoloji, tefsir, kelim, felsefe alanlarındaki gelişmelerden de faydalanarak daha sistemli düzeye getirmişlerdir.

Edebî metin şerhlerinin metodu gelenekselleşmiş olması nedeniyle aşağı yukarı sınırları çizilmiş bir plan dâhilindedir. M. Mengi’nin şu açıklaması şerh metinlerinin yöntemini gösterdiği gibi şerhlerin kaynaklarına da işaret eder mahiyettedir: “edebî metin şerhleri söz konusu metinde geçen bazı kelimelerin gerçek ve mecaz anlamlarının açıklanması, mazmunların çözümlenmesi, ibâre, deyim ve terimlerin çeşitli bilim dallarıyla olan ilişkilerinin belirtilmesi şeklinde yapılagelmiştir. Kur’an, tefsir, hadis, tasavvuf vb. dinî bilimler, mitoloji, peygamber kıssaları, tarihî ve efsanevî kişilerle, din tarikat ve tasavvuf büyüklerinin menkıbeleri, çağın gelenek ve görenekleriyle inançları göz önünde tutulmuş; şerhler bunlara dayandırılarak yapılmıştır”.⁹ T. Kortantamer’in, “... Sarı Abdullâh Efendi’nin (ö. 1660) Cevâhir-i Bevâhir-i Mesnevîsi ile Tahir Olgun’un (ö. 1951) Mesnevî Şerhi arasında önemli bir fark yoktur”¹⁰ şeklindeki tespiti ise klasik şerh geleneğinin metot ve kaynaklarıyla geçmişten yakın tarihe kadar belirleyici olduğunu göstermektedir.

Türk edebiyatında şerh ürünleri yazıldığı dile göre değerlendirildiğinde, Arapça-Farsça metinlere yazılmış Türkçe şerhler ve Türkçe metinlere yazılmış Türkçe şerhler olarak

⁴ Muhammet Nur Doğan, “Metin Şerhi Üzerine”, *Osmanlı Dîvân Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 422.

⁵ Mine Mengi, “Metin Şerhi, Tahfîli ve Tenkîdi Üzerine”, *Dîvân Şiiri Yazıları*, Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 74.

⁶ Tunca Kortantamer, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, İzmir 1994, s. 1.

⁷ Metin Akar, *Su Kasidesi Şerhi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1994, s. 13.

⁸ Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yay., İstanbul 2007, s. 1.

⁹ Mine Mengi, agm., s. 74.

¹⁰ Tunca Kortantamer, agm., s. 3.

gruplandırılabilir. Bir başka tasnif şekli de iki ana başlık halinde, Tasavvufi Şerh Edebiyatı ve Klasik Şerh Edebiyatı¹¹ şeklinde olabilir. Burada daha çok şerhi yapılan metinlerin muhtevasına göre bir değerlendirme söz konusudur. Türkçe manzumelere yapılmış şerh külliyatı toplu halde gözden geçirildiğinde, Tahirü'l-Mevlevî'ye kadar yapılmış bütün şerhlerin tasavvufi manzumelerden seçildiği, hem şair hem de şârihlerin mutasavvıf olduğu görülür.¹² Dolayısıyla, Tasavvufi Şerh Edebiyatı Türkçe şiirlere yapılmış Türkçe şerhlerden oluştuğundan, Klasik Şerh Edebiyatı ürünleri de Arapça-Farsça metinlere yazılmış Türkçe şerhler -tabii ki ele alınan metnin bir klasik olma vasfını kazandığı düşünülerek- olacaktır. Ayrıca, şerh edilen metne bakış açısı da bir ayrıntı olarak değerlendirilebilir. Örneğin, *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'a konu olan Hâfiz gazeli esasen klasik bir metindir. Fakat Derviş Abdülkadir, metni tasavvufi açıdan ele almış ve şerh etmiştir. Bu durumda Farsça bir metne yazılmış Türkçe şerhin klasik şerh grubuna ama ele alınışı bakımından da tasavvufi şerh grubuna ait olduğu söylenebilir.

Türkçe şerhler açısından, XV. yüzyıldan başlayarak XIX. yüzyıl sonlarına kadar çeşitli alanlarda ortaya çıkan şerh metinleri başlı başına bir “şerh edebiyatı” kavramı oluşturacak kadardır. Kronolojik olarak bakıldığında ilk olarak, Eski Anadolu Türkçesi döneminde Yasin Tefsiri, Tebâreke Tefsiri, Mülk Suresi vb. tefsirlerin el yazmalarına rastlanır. “Bir kısmı Arapça ya da Farsçadan çevirme olan bu tefsirlerden kimi metnin Türkçe karşılığını kısaca vermekle yetinir, kimi de uzun açıklamalar ve hikâyelerle konuyu işler”¹³ Dolayısıyla bunlar, her ne kadar şerh metinleri olmasalar da şerh edebiyatı kavramının ilk örnekleri sayılabilir.

Edebî metinlerin dışında Osmanlı medreselerinde bazı eserlerin eğitim amaçlı şerh edildiği görülmektedir. Bunlara örnek olarak; “başta temel hadis ve fıkıh kitapları olmak üzere esmâ-i hüsnâ ve dua mecmuaları (ör: *Delâilü'l-Hayrât*), akaidle ilgili eserler, hilye-i nebîler vb. çok sayıda dinî telifatın yanı sıra dil, gramer ve astronomi sahalarında yazılmış eserler” gösterilebilir.¹⁴ Ayrıca, “belâgatten *Miftâhu'l-Ulûm*, matematikten *Hülâsatu'l-Hisâb*, geometriden *Eşkâlü't-Te'sîs*, fizikten *Hidâyetü'l-Hikme*, astronomiden *Çağminî* metinleri”¹⁵ şerhler aracılığıyla eğitimde kullanılmıştır.

Edebî metinlerin şerhlerine gelince, *tasavvufi şerh edebiyatı* olarak nitelenebilecek Türkçe şerhler doğal olarak dinî-tasavvufi karakterdeki eserlere yazılan şerhleri kapsamaktadır. Bu eserler daha çok tasavvufi terbiyenin gerçekleşmesi amacıyla hizmet ederler. Bu alanda en çok, Yunus Emre (ö. 1320?), Niyazî-i Mısırî (ö.1694), Sümbül Sinan (ö. 1529) gibi mutasavvıfların şiirleri şerh edilmiştir. Ayrıca, Yazıcıoğlu'nun (ö. 1451) *Muhammediye*'si, İbnü'l Arabî'nin (ö. 1240) *Fusûsu'l-Hikem*'i, Şebüsterî'nin (ö. 1320) *Gülşen-i Râz*'ı vb. eserler de tasavvufi şerhlere sahiptir. İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1725), Salahaddîn-i Uşşâkî (ö. 1783) ve Kemâleddîn Harîrizâde (ö. 1882) en üretken şârihler olarak kabul edilebilir.

Arapça edebî metinler üzerine kaleme alınan Türkçe şerhler Farsçaya oranla daha azdır. Bu metinlere dair Türkçe şerh geleneğinin bağımsız manzumeler etrafında şekillendiği -manzum olarak yazılmış esmâ-i hüsnâ, kırk hadis, hilye şerhleri; Abdullah Salâhî Uşşâkî ve Müstakimzâde Süleyman'ın (ö. 1788) *Hiz. Ali Divanı* şerhleri gibi birkaç örnek dışında söylenebilir. Edebî yönü ağırlıkta olan manzumelerden özellikle Ka'b b. Zühre'nin (ö. 645?) *Kasîdetü'l-Bürde / Kasîde-i Bânet Sü'âd* ve Muhammed b. Said el-Bûsîrî'nin (ö. 1296?) *Kasîdetü'l-Bür'e / Kasîdetü'l-Bürde* adlı kasideleri en çok şerh edilen metinlerdir.¹⁶

¹¹ Ozan Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Südi-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 21.

¹² Ömür Ceylan, *age.*, s. 1.

¹³ Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Akçağ Yay., Ankara 1996, s. 2.

¹⁴ Ömür Ceylan, *age.*, s. 2.

¹⁵ Yektâ Saraç, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Cilt 2, İstanbul 2006, s. 123.

¹⁶ Ömür Ceylan, “Şerh”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, s. 566.

Kaynak metni Farsça olan şerhler ise çoğunluğu teşkil etmektedir. Muslihuddin Mustafa Sürûrî (ö. 1562), Mustafa Şem'î Efendi (ö. 1603?) ve Sûdî Bosnevî (ö. 1599?) daha çok Farsça metinlere yazdıkları şerhlerle tanınır. Ayrıca İsmail Hakkı Bursevî, Abdullah Salâhî Uşşakî ve Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin yanında İsmail Ankaravî (ö. 1631) (hazret-i şârih), Sarı Abdullah Efendi (ö. 1660) (şârih-i Mesnevî) ve Abdullah Bosnevî (ö. 1644) (şârih-i Fusûs) anılması gereken şârihlerdir. Mevlâna'nın (ö. 1273) *Mesnevîsi*, Sâdî'nin (ö. 1292) *Gülistân* ve *Bostân*'ı, Attar'ın (ö. 1221) *Pend-i Attâr*'ı, Şebüsterî'nin *Gülşen-i Râz*'ı gibi ahlâkî-didaktik-tasavvufî mesnevîler ve Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 1390), Molla Câmî (ö. 1492), Urfî-i Şîrazî (ö. 1591), Sâib-i Tebrizî (ö. 1671), Şevket-i Buhârî (ö. 1695) gibi şairlerin eserleri hem İran hem de Osmanlı sahasında en çok ele alınan eserlerdir. Ayrıca, Farsça gazel, dübeyt, rubâî, bend, muamma ve müstakil beyitlerin şerh edildiği eserler de vardır. Şücâ'-ı Moravî'nin *Şerh-i Gazel-i Hâfız*'ı, Mehmed İlmî b. Halil'in *Şerh-i Gazel-i Molla Câmî*'si (Ceylan 2010: 566)¹⁷ vb. eserlere bu yazıya konu olan *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ı da -aşağıda verilecek özelliklerinden yola çıkarak- eklemek mümkündür.

1. Derviş Hâfız Abdülkadir'in Biyografisine Dair

Derviş Abdülkadir'in biyografisine dair yapılan araştırmalar sonucu sadece Sadık Albayrak'ın *Son Devir Osmanlı Uleması* adlı eserinde bilgiye rastlanmıştır.¹⁸ Albayrak'ın eserindeki biyografik bilgi şöyledir:

HÂFİZ ABDÜLKADİR EFENDİ (İzmirli)

Derviş Mehmet Efendi'nin oğlu olup 1281 h. (1864/1865) senesinde İzmir'de doğmuştur. İbtidâî ve Rüşti mekteplerinde tedristen sonra Müderris Hâfız Abdullah Efendi'nin halka-i tedrisinde ulûm-u Arabiyyeyi tahsil ve ikmalle icazetname almıştır. İzmir'de bulunan İran Mektebinde üç sene kadar Fârisî tederrüs etmiştir. Bahariye ve Darü'l-Mîrac namında risaleler te'lif etmiştir. 14 Temmuz 1308 (26 Temmuz 1892) tarihinde İzmir Merkez Mahkeme-i Şer'iyyesi Kâtibliği'ne aidatla tayin edilmiş ve 5 Teşrinisani 1325'de (1909) 250 kuruş maaşla tanzif edilmiştir. 13 Teşrinievvel 1330'da (1914) vazifesinden azl edilmiştir. Ayrıca İran Mektebinde üç sene Arapça ve Farsça Muallimliği ve İslahane Mektebinde iki sene muallimlik vazifesini ifa etmiştir.¹⁹

2. Eserleri

1. *Galebe-i Sultân-ı Aşk*: Aşağıda esere dair genel bilgi verilmiştir.

2. *Düreri'l-Mi'râc*: İzmir Ahenk Matbaası'nda Hicri 1320'de (1902/1903) basılmıştır. Eserin iç kapağında, "Mevlânâ Abdurrahman Camî Kuddise Sırruhu's-Samî Efendimiz Hazretlerinin te'lif-fermâları olan risâle-i mirâciyeleridir" kaydı bulunmaktadır.

3. *Ömer Hayyam ve Hasan Sabbah ve Ebü'l-Kasım'ın Misli Mesbuk Olmayan, Mütalaaya Şayan, İbret-Âmiz Bir Tercüme-i Ahvali*. İzmir Marifet Matbaası'nda Hicri 1340'ta (1921/1922) basılmış biyografik bir eserdir.

4. *Câmî'nin Yusuf u Züleyhâ Kıssası'nın Şerhi: Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta şârih bu eseri şerh ettiğini söylemiştir. Ancak esere ulaşamamıştır.*

5. *Mantuku't-Tayr Şerhi*: Derviş Abdülkadir'in *Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta* bahsettiği ve ulaşamayan bir başka eseridir.

6. *Mantuku't-Tayr'da geçen Şeyh San'ân Hikâyesinin Şerhi*: Şârihin parasızlık yüzünden bastıramadığını söylediği bir eseridir. Bu eserin yukarıdaki *Mantuku't-Tayr Şerhi*'nden farklı mı yoksa onun içinde bir bölüm mü olduğu bilinmiyor.

¹⁷ Ömür Ceylan, agm., s. 566.

¹⁸ Derviş Abdülkadir'in doğum tarihi itibarıyla başvurulabilecek *Tuhfe-i Nâilî, Sicill-i Osmânî, Osmanlı Müellifleri, Son Asır Türk Şairleri* gibi yakın dönem biyografik eserlerde bir bilgi bulunmamaktadır. *Sefinetü'l-Evliyâ* ve şerh dair yapılmış bazı tezler de incelenmiştir. *Galebe-i Sultân-ı Aşk'da* da şârih eserine biyografik bir detay yansıtmamıştır. Albayrak'ın tabiriyle *Sicill-i Osmânî* ve *Osmanlı Müellifleri* adlı eserlere "zeyl" durumundaki eseri, Derviş Abdülkadir'le ilgili bulunabilen yegâne biyografik bilgi kaynağıdır.

¹⁹ Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması: (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali)*, Medrese Yay., Cilt 1, İstanbul 1980, s. 132.

7. *Dürrerü'l-Ahlâk: Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta* bahsi geçen eserlerden biridir. Şârih basılmadığını kendi belirtmiştir.

8. *Mesnevî-i Dervîş-i Kâdirî: Şârihin, Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta* münâcâtından örnek verdiği mesnevîsidir. Ulaşılamayan eserlerindedir.

3. Galebe-i Sultân-ı Aşk

Bu yazının konusu olan *Galebe-i Sultân-ı Aşk*, İzmir Matbaa-i Vilâyet'te hicri 1339 (1920/1921) yılında basılmış olup 102 sayfa hacindedir. Şârih eserinin başında, kendisi için yazılmış iki tane takrize (İbrahim Ferid Efendi'nin Türkçe bir beyti ve Ali Nazmî Efendi'nin Farsça bir kıtası) yer verir. Daha sonra Farsça "dîbâce" kısmı gelir. Burada kelime ve terkiplerin anlamlarını verdikten sonra Dervîş Abdülkadir, Farsça beyitleriyle "Bu risaleyi benden bir yadigâr olsun diye yazdım. Ta ki adım onunla birlikte anılsın. Kim ki Abdülkâdir'i şükürü ile anarsa Hakk'ın rahmetine nail olsun." diyerek eseri yazış amacını söyler. Ardından Şâhidî'nin Farsça beyitlerini alıntılaman şârih, "*Galebe-i Sultân-ı Aşk*" başlığı altında Sa'dî'nin bir kıtasının mealini verir, şiirde geçen "sultân-ı aşk" terkibinden hareketle aşka neden sultan dendiğini ve dolayısıyla esere koyduğu ismi açıklar. Asıl metinden önce "ifâde-i mahsûsa" kısmında, Hâfız'ın "Her kim ki Allah dostlarına cân u gönülden hizmet ederse onun hizmeti (şüphesiz) gök kubbe kadar yüce olur." mealindeki beytine yer verip onu kâmil bir veli kendisini de hizmet eden konumuna yerleştirir. Böylece eseri yazış amacıyla birlikte şerhinin bakış açısını da belirtmiş olur. "İfâde-i Mahsûsa" kısmından sonra ise asıl metin olan Hâfız-ı Şîrâzî gazelinin şerhi başlar. Şerhe konu olan

بلبلی برک کلی خوش رنگ درمنقار داشت
وآن درآن برک و نواخوش ناله‌های زارداشت²⁰

matlı gazel sekiz beyittir. Şârih, aşağıda metodunun ayrıntıları verileceği üzere (bkz. Şerh Metodu) her beyti teker teker şerh eder ve eserini Arapça-Farsça öğrenmenin faydaları hakkındaki görüşleri ve dua içeren "ihtâr" kısmı ile tamamlar.

4. Şerhin Kaynakları

Klasik şerh geleneği eserleri, kaynakları bakımından oldukça geniş bir malzeme sunar. Başta Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadisler; peygamber kıssaları ve sûfi menkıbeleri; tefsir, fıkıh, kelim, hikmet gibi çeşitli ilimler; darb-ı mesel, kelim-ı kibar ve sûfi sözleri; yapılan iktibaslar yoluyla çeşitli müellif/şairlerin eserleri şerhlerin temel unsurlarına örnek olarak sıralanabilir. Dervîş Hâfız Abdülkadir, *Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta*, gelenekte olduğu gibi, bu kaynaklarla eserini zenginleştirmiştir. Burada şerhin yöntemini ilgilendirmekle beraber asıl olarak belirtilmesi gereken, ister bir ayet veya hadis isterse herhangi bir kıssa veya alıntılanan kaynak eser olsun, bunların şârihin aktarmak istediklerini delillendirme fonksiyonuyla kullanılıyor olmasıdır. Bu da dil bilgisi kurallarını, kelimelerin yapı ve anlamlarını kanıtlamak üzere doğruluğu kesin olan misaller getirmek anlamındaki edebiyat terimi olan istişâd²¹ ile şekillenir. Özellikle, şiir şerhlerinde istişâd için ayet ve hadislerden özlü sözlere, mısralardan manzumelere kadar her çeşit malzeme kullanılmaktadır.²²

4.1. Ayet ve Hadisler

Müşterek İslam kültürünün diğer edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatı da -en azından Tanzimat'a kadar olan devresi- Kur'an'ın etkisi altında gelişmiştir. Kur'an şekle ait

²⁰ Beytin şerhi için bkz. İbrahim Kolunsağ, *Dervîş Hâfız Abdülkadir Galebe-i Sultân-ı Aşk (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012, s. 80-83. Buradan itibaren *Galebe-i Sultân-ı Aşk'dan* yapılan alıntılar için yalnızca sayfa numarası verilecektir.

²¹ İsmail Durmuş, "İstişâd", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 396-397.

²² Mustafa Uzun, "İstişâd", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 398-399.

birtakım özelliklerden muhtevaya ve bazı türlerin ortaya çıkışına kadar temel kaynak konumundadır. Hadis, kısas-ı enbiya, tasavvuf gibi diğer kaynakların menşei olan Kur'an, Türk edebiyatında manzum ve mensur olarak kaleme alınmış eserlere malzeme temin etmiş, muhtevalarını zenginleştirmiş, estetik yönlerinin teşekkülünde ve sanat değerlerinin ölçülmesinde başvurulacak esasları belirlemiştir.²³ Kur'an-ı Kerim'in belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terim olan ayet aynı zamanda Allah'ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize anlamındadır.²⁴ Hz. Peygamber'in söz ve fiillerini ifade eden hadislerle birlikte ayet-i kerimeler bu açıdan edebî metinlerin temel referanslarından olup durum şerhler için de aynıdır.

Şârihin metin içinde iktibas ettiği ayet ve hadisler; onun anlatmak istediği hususu desteklemek, okuyucusuna vermek istediği mesajı etkili kılmak, herhangi bir konuda tartışmacı bir anlatıma girmişse ileri sürdüğü görüşlere Kur'an ve hadislerden dayanak bulmak vb. amaçlarla geçmektedir. Aşağıdaki alıntıda şârih, doğru sözlü ve iyi nefisli olmanın cehennem azabından kurtulmak için tutulması gereken yol olduğunu bir ayetle okuyucuya aktarmaktadır:

Artık şu hâlde doğru sözlü, iyi nefisli olmağa ihtimâm et ki azâb-ı cehennemden âzâd u halâs olasın. Zîrâ; ehl-i cehennemın ekserisinin azâbı adem-i istikâmet ve bed-nefislikten ileri gelmiştir. Öyle ise *فاستقم كما امرت* âyet-i kerîmesinin mazmûn-ı münîfi üzre akvâl ü ef'âlinde istikâmet üzre ol. Çünkü İslâm olan bir kimsenin halk ile mu'âmesinde ve her bir etvârında halka menfaati olup mazarratı olmaması ehl-i cennet alâmetlerindendir (s. 103).

Bir başka örnekte ise şârih, “âşık” kelimesinin sûfi ıstılahında kazandığı anlamı açıklarken ibadetin cezbe ile olması gerektiğinden bahseder. Bunun için Hz. Peygamber'in cezbe için söylediği bir sözü aktarıp Davud Peygamber örneği verdikten sonra Mevlânâ'dan ibadetten maksadın huzur olduğu alıntısını yapar ve buna şahit olarak bir ayet gösterir:

“عاشق” ıstılâhât-ı sûfiyyede, mütehayyir ü müştak-ı cemâl ü celâl-i ilâhî olan zâta denir. Âşık-ı billâh ü resûl olan zevât-ı kirâmın ekser-i evkatta ibâdetleri cezbe ile olur. Cezbe ve ihtiyâr ile olan amelin farkı şudur ki Fahr-i Âlem Ber-Güzide-i Benî Âdem [sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem] Efendimiz Hazretleri bu “cezbe” hakkında *من جذبات الرحمن توازي عمل الثقلين* buyurmuşlardır ki me'âli: ‘cezbe ile olan bir amel cezbesiz olan ins ü cinn'in ameline mukâbil ve belki onların amelinden efdaldır’ demek. Zîrâ cezbe’de “rûh” vardır, akl gibi değildir. Dâvud [aleyhi's-selâm] ehl-i arzın en âbîdi idi. Her gün ehl-i arzın ameli kadar semâya ameli merfû' olurdu, diye haber-i nebevî vârid olduğu cezbe-i mezkûreye binâendir. Çünkü zikr ü salâtın maksûd huzûrdur. Onun için Cenâb-ı Mevlevî [kuddise sırruhu] *فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون* âyet-i kerîmesi işte buna bir şahid-i adldir (s. 119).

Derviş Abdülkadir, şerhinde ayet ve hadisleri birbirinden ayrı düşünilemeyecek biçimde bir arada kullanmaktadır. Allah'ı zikretmenin kalbin cilası ve mümin olmanın alameti olduğunu yine bir ayet ışığında söylediği aşağıdaki örnekte Hz. Peygamber'den bir hadisi andıktan sonra konuyu pekiştirmek için peş peşe iki hadise daha yer verir:

Zîrâ “zikrullâh” *الابذكر الله تظمنن القلوب* sırrınca kalbin cilâsı ve mü'minin alâmetlerindendir. Onun için Nâsih-i Kâinât [aleyhi ekme'lî't-tahiyyât] Efendimiz Hazretleri *ذكر الله صقالة وصقالة القلب ذكر الله* buyurmuşlardır ki me'âli: ‘Her şey için bir cilâ vardır, kalbin cilâsı da Allâhu azîmüştânı zikr etmektir’ demek. İşte bu cihetten diğer bir hadîs-i nebevîde *ذكر الله شفاء القلوب* buyurulmuştur. Onun için maraz-ı kalbe şifâdır tevhid denildi. Diğer bir hadîs-i şerîfde dahi *ذكر الله لسانه بذكر الله* buyurulmuştur. Me'âli: mü'minin alâmetleri dörttür. Lisânı zikr-i samedânî ile nâtik, kalbi emr-i rabbâniye sâdik, nefsi hidmet-i subhânîde sâbık, hulkî şeriate muvâfik olur demektir (s. 138).

²³ Mustafa Uzun, “Kur'an”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 26, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 414.

²⁴ Yusuf Şevki Yavuz-Çetin Abdurrahman, “Âyet”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2001, s. 242.

* Hud: 11/112. “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”

* İbadet huzur olmadan tamam olmaz.

* Mâ'ûn: 107/5. “Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar.”

* Ra'd: 13/28. “Kalplerin doyumunu zikrullâhtan gayrisıyla mümkün değildir.”

4.2. Peygamber Kıssaları ve Sûfî Menkıbeleri

“Şark-İslam dünyasında yazılı ve sözlü edebî geleneğin en mühim unsurlarından biri olan kıssa ve menkıbe anlatımı, şerhlerde konuyu anlaşılır kılmak ve manayı pekiştirmek için başvurulan yollardan biridir”.²⁵ Özellikle tasavvufî metinlerin didaktik üslubu göz önüne alındığında bu tür kıssa ve menkıbelerden çıkarılabilecek dersler şârihler için oldukça uygun bir anlatım zemini sunarlar. Bu açıdan, *Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta* Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar birçok peygamberle ilgili rivayet veya telmih unsurlarına, halifelerin ve din büyüklerinin sözlerine rastlanır. Sûfî menkıbelerinden Şeyh San'an ise altıncı beytin şerhinde önemli bir yer işgal eder. Bu oldukça geniş malzemeye verilebilecek bir örnek olarak şârih, Hâfız'ın ikinci beytini açıklarken Allah'a yakın olmanın beraberinde bela, dert ve mihneti arttırdığını anlatır. Tam da burada geleneğe uygun olarak, Hz. Ayşe'den rivayetle Hz. Peygamber'in namaz sırasındaki durumunu hikâye eder:

İşte bu bâbda Hazret-i Âyişe [radiyallahu te'âlâ anha] vâlidemiz Seyyidül Enbiyâ [aleyhi ekmeli't-tehâyâ] Efendimiz Hazretlerini makâm-ı vuslatta kalb-i sa'âdetlerinin cûş u hurûşunu ve kendisinin âh u enin ü feryâd u figânının ziyâdeliğini şu *كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم؛ يد ثنا وندتته فاذا حضرت* * *لم يعرفه اشتغالا بعظمة الله وكان يصلى* * *كان رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم؛ يد ثنا وندتته فاذا حضرت* diyerek beyân buyurduktan sonra efendimizin kalb-i sa'âdetlerinin iniltisi işitilir idi diye de hikâye buyurur imiş (s. 84-85).

4.3. Çeşitli İlimler (Tefsir, Fıkıh, Kelam, Hikmet)

Derviş Abdülkadir eserinde bahsettiği konuları ayetlerle destekler. Ayetlerin özelliklerinden, ihtiva ettiği hakikatlerden, işaretlerden, ince derin nüktelerden, iniş sebeplerinden bahseden tefsir ilmi,²⁶ şârihin ayetlere dair yorumu şeklinde metinde geçer. Örneğin “mekr” tabirinin Allah için kullanıldığı bir şiir metne alındıktan sonra bu tabirin Allah için kullanılmasının uygun olmadığı, ayette kastedilen “mekr”in öncelikle kul tarafından ortaya çıktığı ve Allah'ın buna karşılık verdiği belirtilir:

“Mekr” ta'bîrini her ne kadar zât-ı Bârî hakkında tecvîz etmişlerse de zât-ı Hudâ-yı Müte'âlî “mekr” sıfatıyla sıfatlamak şân-ı ulûhiyyete lâyük değildir. Belki “mekr” sıfatıyla mevşûf olan “müznibleri” *الجزء من جنس العمل* mantûkunca kendi amellerinin cinsiyle cezâ eylemek demek ola. Çünkü âyet-i kerîmede beyân olunan “mekr”in sudûru, ibtidâ kul tarafından olmasını bu ma'nâyı îmâ eder. *ويمكرون* * *ويمكر الله* gibi veyâhud meşâkile kabîlinden ola; *يا الله اعلم* ya'nî; “küffâr u usât” her ne kadar “mekr” ederlerse de Bârî te'âlâ onların kendi mekrleri cinsinden olan “azâb” ile mu'âheze vü azâb eder demektir. Onların mekri nâfiz olamaz. Fakat Hudâ-yı müteâlin azâbı nâfiz olur. (s. 111-12).

Fıkıh, terim olarak “İslam'ın kişisel ve sosyal hayata dair amelî hükümlerini bilmeyi ve bu konuyu inceleyen bir ilim dalını ifade eder”.²⁷ Şârih, aşağıda “herkesin kabiliyeti ve yeteneği neyi gerektirirse ona göre davranılmalıdır” şeklinde öne sürdüğü görüşü fıkıhın temsili şahısları Amr ve Zeyd üzerinden örneklendirir:

Herkesin isti'dâd u kabiliyeti neyi iktizâ eder ise ona göre mu'âmele olunur. Meselâ “Zeyd” in ef'âl u etvârî “Amr”ın ef'âl u etvârından a'lâ ve ahsen iken “Zeyd” fakîr ve mihnette olup “Amr” ni'met ü râhata bulunması “şive-i kader”dir demekte kendi nefsinin “tebri'e” ve bu sıfatı kadere isnâd etmek cehl-i mürekkebdir (s. 168).

“İlm-i kelam, esas itibari ile Allah'ın zat, sıfat ve ef'âlini şeriatın çizdiği esaslara göre tetkik ederek, ulûhiyeti bir sistem dâhilinde ispata çalışır. (...) İslam'da ilmî ayrılık, kader meselelerine dair ihtilafla başlar. Kaderi inkâr eden ‘kaderiye’ mesleği, ilk ilmî bid'at sayılır. Kaderiyenin tam zıttı ‘cebriye’dir. Bunlar da insanın fiil ve hareketinden muhtar olmadığını, fail ve kadirin Allah olduğunu iddia ederler” (Levend 1984: 80).²⁸ *Galebe-i Sultân-ı Aşk'ta* kelam

²⁵ Ömür Ceylan, *age.*, s. 372.

* Allah resûlu [sallAllahu te'âlâ aleyhi ve sellem] bizle konuşur ve biz ona bir şeyler anlatırdık. Fakat ne zaman ki namaza dursa Allah'ın azametiyle o derece meşgûl olurdu ki sanki ne o bizi tanıyor ne de biz onu tanıyorduk.

²⁶ Hasan Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İslam Bilgi Merkezi Yay., İstanbul ?, s.319.

* Enfâl: 8/30. “Ve mekr ederler Allah da onlara mekr eder.”

²⁷ Fikret Karaman vd, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006, s. 185.

²⁸ Agah Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984, s. 80.

ilmine dair birçok bahsin arasından yukarıdaki alıntıya uygun bir örnek olarak Derviş Abdülkadir, dua etmenin faydasından bahsederken metnine yerleştirdiği iki hadis arasında ilk bakışta görülebilecek çelişkiden yola çıkıp kader meselesini uzun uzadıya anlatmakta²⁹ hem Kaderiye hem de Cebriye'nin yanlışlığını ifade etmektedir:

...İşte bu tahkike göre ehl-i şeriat mezhebi Mezheb-i Cebriyye ve Kaderiyyeden müberrâ ve müstesnâ oldu. Zîrâ, Cebriyye, tedbîri inkâr edip “redd-i kader” mümkün değildir: المقدر لا يغير diyerek; cebr-i mahzda kaldılar. Kulların tedbir ve irâde-i cüz'iyelerini bi'l-küllîye inkâr ettiler. Kaderiyye ise, nasârâ ve mecûs gibi kader-i Hakk'ı bütün bütün inkâr ettiler. Kaderiyye'nin hatâsı Cebriyye'nin hatâsından a'zam u eşna' olduğu zâhirdir... (s.165-66).

“Gerek tabiat, gerek mevcudat ve hadisat karşısında eski devrin âlim ve mütefekkirlerinin zihnini işgal eden meseleler hikmet-i kadîmenin muhtelif mevzuunu teşkil ederler. Fakat bunlar tetkik ve tecrübeye dayanmaz. Mantık, kıyas, muhakeme ve cedelle bu davaların izah ve ispatına çalışır. Bu bahislerden bazıları ilm-i kelamın da münakaşa ettiği meseleler arasındadır”.³⁰ Şârih kelimeleriyle birlikte hikemî konulara da eserinde yer verir. Hikmet ilminin terimlerinden olan “cevher ve araz”a dair bir örnek aşağıdadır:

... Şu hâlde bu hulûl u ittihâd üzere vuslat-ı Hudâ olmaması makâm-ı i'tirâz değildir. Maa-mâ-fih Cenâb-ı Vacibü'l-Vucûd'un ulûhiyyetinde; ve zât ü ef'âl ü sıfât ü te'sirâtında şeriki ve nazîri yoktur. Ve mahlûkattan hiçbir şeye ne vucûdda ve ne de ilmde benzetilir. Öyle cism ü cevher ü araz değildir. Makulât-ı aşereden müberrâdır. Kütüb-i Kelâmiyye vü Hikemiyede beyân olunan 'a'râz' cevher mukâbili olup a'râz-ı tis'a ve makulât-ı tis'a denir, cevherle on olur (s.89)...

4.4. Darb-ı Mesel, Kelam-ı Kibar ve Sûfi Sözleri

Yüzyılların tecrübe ve gözlemlerine dayalı anonim, hikmetli ve öğüt verici sözler olan darb-ı meseller (atasözleri) ve aynı kapsamda değerlendirilebilecek kelam-ı kibarlar, kısa-özlü yapıları ve kendisinde taşıdığı birikim sayesinde metinlerde anlamı teksif edici bir özellik gösterir, dilin ifade zenginliği ve kabiliyetini arttırarak üslubu akıcı ve etkili kılar. Kimi şairlerde başlı başına üslup belirleyicisi olan bu yapıların şârihler tarafından kullanılması da gayet tabiidir. *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ta önemli bir yer tutan bu ifadelerin Arapça, Farsça, Türkçe olarak manzum veya mensur şekilde ve “ekâbirden biri”, “darb-ı mesel”, “büyüklerden biri”, “ukalâdan biri”, “ekâbir-i evliyâ” gibi kalıp ifadelerle yer aldığı görülmektedir. Aşağıdaki örneklerde, şârih, bazı huyların yaratılıştan geldiği ve değiştirilemeyeceğini anlatırken çirkin huylu kimselerin yılanı benzetilmesini bir “darb-ı mesel”le; kıyamette herkesin Hz. Peygamber sancağı altında toplanacağını bildiren bir hadisi “ekâbirden biri”nin beytiyle; kalıcı olan güzelliğin ahlak güzelliği olduğunu ise “ukalâdan biri”nin sözü ile aktararak metnini zenginleştirmektedir:

Artık bu gibi kimseler mâr-siret olduklarından bu çirkin huylarını terk edemezler. Zîrâ مار پوست خود را میگذارد اما خود را نمیگذارد darb-ı meseli bunlar hakkında söylenmiştir ki me'âli: “yılan gömleğini bırakır ammâ sokmak huyunu bırakamaz” demektir. Yarıcı hayvanların hepsi hatta arslan bile yarıcılık huyunu terk eder fakat yılan ve yılan tabiatında olan kimseler çirkin huylarını terk ile tebdil-i ahlâk-ı hasene edemezler (s. 103).

Maksad evvelin ü âhirnin taht-ı livâ-yı Muhammedîde bulunacağını beyândır. Ekâbirden biri bu makâmda:

Gürûh-ı enbiyâ tesbîh-i dürr gibi ser-âmeddir
O tesbîhe imâme gevher-i zât-ı Muhammeddir

buyurmuşlar (s. 100).

Yüzün güzelliği zâil olur fakat ahlâk güzelliği dâimdir. Ukalâdan biri ‘Çirkin isen güzel ahlâk sâhibi ol; o yüzdense sevilirsin.’ demiştir (s. 107).

Derviş Abdülkadir eserinin “İfade-i Mahsûsa” kısmında eseri yazma sebebinin açıklamaktadır. Burada Hâfız-ı Şîrâzî'den bahsederken “...veliy-i Hudâ olduğunda hiç şüphe

²⁹ Daha fazla ayrıntı için Kolunsağ 2012 s. 166 ve devamına bakılabilir.

³⁰ A. Levend, *age.*, s. 84.

Ben senin küh-i zâtına, ke-mâ-hû Hakka, nasıl kesb-i vukûf edebilirim ki seni senden başka ne kimse bilmiş ve ne kimse tanımıştır’ demek (s. 121).

5. Şerh Metodu

Hâfız-ı Şîrâzî’nin yalnızca bir gazeline yazılmış şerh metni olan *Galebe-i Sultân-ı Aşk* ile Derviş Abdülkadir’in kitap hacminde bir eser ortaya koymuş olması, onun ele aldığı eseri ayrıntısıyla incelediğini, mümkün olan bütün detayları eserine yansıtmak istediğini gösteriyor olmalıdır. Şârihin metni ortaya koyarken izlemiş olduğu metodu incelemek metnin yapısını ve gelenek içindeki yerini anlamada önemli ipuçları verebilir. Eserin genel şerh planında iki ana düzeyin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki daha çok gramer kurallarının, sözlük anlamı ve tasavvufî istihlâhların yer aldığı “müfredât” kısmı ve ikincisi ise beyitlerin meallerinin verildiği ve şerhin genişletildiği kısımdır. Aşağıda metinden yola çıkarak şerhin metodu ile ilgili ayrıntılar maddeler hâlinde belirtilmiştir.

6. Şârih

1. Öncelikle şerh ettiği beyitlerin orijinallerini metne alır. Beyitlerden sonra “müfredat” başlığında; kelimelerin tek tek anlamları, hangi dilden geldiği, diğer dillerdeki (Arapça-Türkçe-Farsça) karşılıkları, tasavvufî anlamları, kökü, vezinleri, çoğulları, lügat anlamıyla kullanımdaki anlamları farklı olması durumunda kelime anlamlarının nasıl verilmesi gereği gibi gramer ve anlam özelliklerini verir.

2. Açıkladığı kelimelerle ilgili örnek beyitler de alabilir. Bazı durumlarda açıklamak için aldığı örneğin de açıklamasını yapabilir:

{بلبلی} de bülbül lafzı Arabî olup cem’i belâbil gelir. Nitekim şu;

وإذالبابل أفصحت بلغاتها
فأنفس البابل باحتساء بلابل

beyt-i Arabiyyesinde vâki’ olan evvelki belâbil, bülbülün cem’idir. {انف}: nefy masdarından me’hûz; sen sür ve izâle et ma’nâsına emr-i hâzırdır. Neyi izâle et; elbelâbil: hüzn ü kederleri (s. 80).

3. Kimi zaman kelimeyi açıklamak için alıntılanan beytin mealini verebilir:

Fârisîde bülbüle hezâr denir. Tuhfe-i Vehbî’de:
Nevâ nağme hezâr-ı hoş-nevâ savtı eyü bülbül

diyerek zikr olunmuştur. Kaanî’nin muhammesinde:

مکریزبرفروخت کل ازهر کنار نار
که هر دم زسوزدل بگریه هزارزار

beytinde vâki’ olan hezâr da bülbül ma’nâsınadır ki me’âli: meğer yine gülistânın her kenârından gül-i âteş var şu’lelendi. Ya’nî gül mazrûfunu çâk edip çemen-ârâ-yı cihân oldu. Zîrâ her-dem hezâr-ı hoş-nevâ gönül âteşinden gülistânda inleyerek âh-ı cângâh ile feryâd edip mütehassirâne ağlar. El-hâsıl bülbül lisân-ı hâl ile: -müddet-i medîdeden beri küşâdına müntazır olduğum gül-i ra’nâ bir ân evvel arz-ı cemâl eyleyip şu bülbül-i şeydâyı âteş-i müfârakatten halâs eyle- der (s. 80).

4. Bazı beyitlerde edebî sanatlara değinir ve onları açıklar. Bu açıklamaları metnin anlaşılmasına katkı yapmak için gerekli gördüğü yerlerde yapar:

Ey ihvân-ı dîn! Sizlere ihtâr ederim ki “vusûli ilallâh” ancak aşk ile olur. Kırâ’at-i seb’âyı on dört rivâyetle ezber olarak tilâvetle olamaz. Ve illâ, bu üslûb üzere Kur’ân-ı Şerîfî kırâ’at edenler evliyâullâhtan olmaları lâzım gelirdi. İşte bu me’âli Cenâb-ı Hâfız-ı Şîrâzî;

عشقت رسد بفریاد کر خود بسان حافظ
قرآن زبیر بخوانی درچارده روایت

beyt-i münifiyle beyân buyurmuşlardır ki ‘ancak aşk-ı ilâhî ve resûl senin feryâdına erişir, her ne kadar bizzât hâfız gibi Kur’ân-ı Kerîm’i on dört rivâyet üzere ezber olarak tilâvet edersen de’ demek olur. {بفریاد}, {بفریاد} takdîrindedir. {بسان حافظ} ibâresinde, tevriye ve îhâm vardır. “îhâm” edebiyâta iki ma’nâsı olan bir kelimeyi îrâd ile ma’nâ-yı ba’îdini îrâde etmekten ibâret bir san’at-ı bed’îyyedir. Buna “tevriye” de denilir; cem’i îhâmât gelir (s. 141).

“şerh içinde şerh” yaparak metne açılım kazandırma, çokça iktibas yaparak anlattıklarını destekleme gibi genel özellikler şârihin şerh metodunu oluşturan unsurlar olarak sıralanabilir.

Sonuç

Klasik Türk edebiyatının şerh ürünlerine genel olarak bakıldığında gelenek içerisinde şerhlerin özel olarak adlandırılması isimsiz şerhlere göre daha azdır. *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ın okunmadan, ilk bakışta bir Hâfız gazeli şerhi olduğu anlaşılmaz. Hâfız'a dair varlığı bilinen divan şerhlerinin yanında *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ın da göz önünde bulundurulması gereken bir eser olduğu söylenebilir.

Galebe-i Sultân-ı Aşk, bir Hâfız şerhi olması nedeniyle aslında klasik şerhler veya Arapça-Farsça metinlere yapılan şerhler sınıflamasına girer. Ancak Derviş Abdülkadir, *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ı tasavvuf düşüncesiyle yazmıştır. Bu durum Hâfız şiirlerinin tasavvufi olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı ile ilgili olmalıdır. Tezkirelerde, herhangi bir şeyhe intisap ettiği söylenmese de tasavvufi çevrelerde bulunduğu kayıtlı olan Hâfız'ı kimileri kayıtsız şartsız mutasavvıf olarak tanımlar.³³ Karşıt görüş olarak da Hâfız'ın bazı gazellerinin tamamıyla tasavvufi olmakla beraber tasavvufu hiçbir vakit mecaz diliyle söylememiş olduğu, bu husustaki fikirlerini de açık ifade ettiği belirtilir.³⁴ Dolayısıyla gerek Hâfız'ın sanat anlayışının ortaya koyduğu özellikler gerekse Derviş Abdülkadir'in metne yaklaşım biçimiyle *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ta bir yanıla tasavvufi gayeler, bir yanıla da klasik olarak vasıflandırılan eserlerin en önemli özelliği olan sanatsal gayeler bir aradadır. Klasik şerhlerde olduğu gibi şerh edilen metnin filolojik özelliklerine dair açıklamalar da yapılır, tasavvufi şerhlerdeki istilahların uzun açıklamalarına da girilir.

Galebe-i Sultân-ı Aşk'ın kaynakları, şârihin edebî, ilmi ve kültürel birikiminin metne yansımından yola çıkılarak ifade edilebilir. Derviş Abdülkadir için söylenmesi gereken ilk şey onun hâfız ve mutasavvıf oluşudur. Kur'an-ı Kerim ve hadislere hâkimiyeti yaptığı iktibaslardan da bellidir. Bu dinî içerik bir yandan da peygamberlere dair telmih veya rivayetler, halifelerin ve din büyüklerinin sözleriyle zenginleşir. Sûfî sözleriyle tasavvufi açılımlarını destekler. Tefsir, fıkıh, kelam, hikmet, belagat, tarih gibi birçok ilme dair örneğe eserinde yer verir. Aynı zamanda şairliğini de şerhine katan Abdülkadir'in Fars edebiyatına vukufu eserde rahatlıkla gözlenebilen bir özelliktir. Klasik şairlerden; Hasan-ı Dehlevî, Abdurrahman Câmî, Mevlânâ, Sâib, Attar, Hayyâm, Hâfız gibi örnekler sadece onun yaptığı iktibasların bir dökümünü göstermez, aynı zamanda bu iktibasları konuya göre yerinde ve edebî bir şekilde kullanması bu edebiyat hakkındaki bilgisine de işaret eder. Kelam-ı kibar ve darb-ı meseller ise kendi kültürünün eserindeki yansımalarıdır.

Son olarak, *Galebe-i Sultân-ı Aşk*'ın -hicri 1339 (1920/1921) yani Osmanlı'nın son zamanlarında basılmakla birlikte- şerh geleneği içerisindeki klasik örneklerden biri olduğu söylenebilir. Terminolojisi, muhtevası, kaynakları ve metodu göz önüne alındığında ve klasik şerhlerle karşılaştırıldığında bu durum kendiliğinden ortaya çıkar.

Kaynakça

- Akar, Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1994.
- Akay, Hasan, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, İslam Bilgi Merkezi Yayınları, İstanbul ?.
- Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Ulemâsı: (İlmiye Ricalinin Teracim-i Ahvali) Cilt I*, Medrese Yayınları, İstanbul 1980.
- Bahâeddin, Mehmed, “Şerh”, *Yeni Türkçe Lûgat*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

³³ Yakup Kenan Necefzade, *Şirazlı Hâfız Divanı*, Yeni Şark Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1966, s. 4.

³⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Hâfız Dîvânı*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 15.

- Ceylan, Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
- Ceylan, Ömür, “Şerh” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 38, 2010, s. 565-568.
- Doğan, Muhammet Nur, “Metin Şerhi Üzerine”, *Osmanlı Dîvân Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- Durmuş, İsmail, “İstişâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, 2001, s. 396-397.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hâfiz Dîvânı*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.
- İz, Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, Akçağ Yayınları, Ankara 1996.
- Karaman, Fikret vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Kolunsağ, İbrahim, *Derviş Hâfiz Abdülkadir Galebe-i Sultân-ı Aşk (Metin-İnceleme)*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012.
- Kortantamer, Tunca, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 8, 1994, s. 1-16.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan edebiyatı: Kelimeler, Remizler, Mazmunlar, Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984.
- Mengi, Mine, “Metin Şerhi, Tahlîli ve Tenkîdi Üzerine”, *Dîvân Şiiri Yazıları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2000.
- Necefzade, Yakup Kenan, *Şirazlı Hâfiz Divanı*, Yeni Şark Maarif Kütüphanesi, İstanbul 1966.
- Redhouse, Sir James W., “Şerh”, *A Turkish and English Lexicon*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001.
- Saraç, Yektâ, “Şerhler”, *Türk Edebiyatı Tarihi Cilt 2*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Uzun, Mustafa, “İstişâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 23, 2001, s. 398-399.
- Uzun, Mustafa, “Kur’an” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, 2002, s. 414-417.
- Yavuz, Çetin ve Abdurrahman Çetin, “Âyet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1991, s. 242-244.
- Yılmaz, Ozan, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistân'ı (İnceleme-Tenkitletli Metin)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.